
La pirotècnia valenciana - L·luminàries - Alimares

Autor:

Data de publicació: 07-11-2017

“...o a manera d’una balesta de tro qui despara ab tota la sua viguor...” i Antoni Canals (1352-1419), en “Scala de contemplacio” parlarà d’una “nau que corre al port ab totes les veles plenes o a manera d una ballesta de tro...”

La pirotècnia, és a dir, l'ús de la pólvora per a fins d'oci i diversió, és un costum molt arrelada al poble valencià, que el individualitza enfront dels del seu entorn. És difícil deslligar del conjunt foc, fum i festa.

Li correspon preguntar-nos, si es tracta d'una característica "importada" dels conqueridors que van venir a Jaume I, o si es parlem d'un altre element de continuïtat etnològica dels valencians descendents dels iberorromans que, cristians o islamitzats, vivien al època de religió oficial musulmana.

És evident que l'ús de la pólvora, a més del seu ús amb caràcter festiu, pot tenir també una finalitat militar. Considero interessant fer un recorregut pels començaments coneguts de la pólvora per a ús militar.

La primera cita que consta en una obra literària a tot Espanya, de la qual es desprèn l'ús de la pólvora amb fins militars, li correspon a un valencià, Sant Pere Pascual, i es troba en la "Bíblia Parva", llibre escrit a finals del s.XIII. Pere Pasqual ens diu que en el moment d'escriure es trobava "pres en poder del Rei de Granada", sent ell "religios i bisbe per la gràcia de Déu de la ciutat de Jahen de Castella". Sabem que el 15 març 1298 es trobava pres a Granada per carta del papa Bonifaci VIII, que encapçalada per un "episcopat GIENNENSES salutem", li diu "... qui et ac illo ad regem Granat aduxere captius, sub cuius estis carcere miserabiliter mancipati ". Doncs bé, en la Bíblia Parva trobem: "Empero com vós vets desparar una ballesta de tro, la qual tira una gran pilota ..." ,, afegint que "... no podets Entendre la manera com per el fum és feta tan meravellosa amb obra". . Tro i fum, senyal inequívoc de la pólvora. En aquesta època, Ismail I (1279-1325), era el rei de Granada.

Prèviament a la cita de Sant Pere Pascual, sabem que els musulmans ja havien fet un ús militar de la pólvora, perquè Ibn Jaldun, ens explica que "Abu - Yuzef, sultà del Marroc, va posar setge a Sidjilmesa l'any 1273; establir contra ella màquines de lloc com "medjanik" (una mena de catapultes de l'edat mitjana), "arradas" i "hendam" de nafta, que llancen cascals de ferro, Disparant des de la càmera del "hendam", amb foc encès amb "Barud ", per un efecte Sorprenent i els resultats han de ser atribuïts al poder del creador". Ibn al - Baitar, ja havia citat la pólvora cap al 1240, en un obra de formules medicinals, donant al Salitre el nom de "neu xinesa".

Hi ha una "tradició" que converteix l'ús militar de la pólvora a la península, el situat de Boira en 1257, però és un "tradicional" res documentada. Posteriorment a la cita de Pere Pascual, Casiri, traduint a Abu Abdalla, diu que l'any 1312, el rei de Granada va portar al situat de Basa "una gruixuda màquina que carregada amb mixtura de sofre i donant-li foc acomiadava amb estrèpit globus contra el alcàsser de la ciutat "Poc més tard, en 1331, els jurats d'Alacant van enviar una carta al rei Alfons en la qual li deien que s'acostava el rei de Granada portant" moltes pilotes de ferre per gitar-les lla ius ab foc ". És molt representativa la cita de la "Crònica del rei Alfons XI", que fent referència al situat d'Algesires diu: Crònica del rei Alfons XI ", que Fent referència al lloc d'Algesires diu: " Els moros tiraven moltes pellas de ferro que les llançaven amb trons, que els cristians havien molt gran espant, ca en qualsevol membre de ome que donés levábalo a retall com si l'hi tallessin amb un cuchiello; i vulgui que ome fos referit della, després era mort, i non avía cerugía cap que li pogués aprofitar; cosa perquè venia cremant com foc, i l'altra perquè les pólvores amb que li llançaven eren de tal natura que qualsevol nafta que ficieses, després era el ome mort ". .

L'ús del trabuc es troba evidentment relacionat en l'ús de la pólvora. En un inventari del castell de Sagunt de l'any 1365 llegim: "primerament forenses atrobats entre els Castells i vila de Murbedre entre trebuchs i gins i brigoles entre xichs i Grans XVIII trebuchs". (N.deIT .: És una llàstimes però tots aquests termes es van adaptar dels vells noms dels Ginos de torsió o contrapès i costa diferenciar ..) .En una de les relacions es parla de la munició de la ballesta: "les que

pilots eren de ballesta de tro ". Més tard, Eximenis (1340-1410), nomenarà la "ballesta de tro", en "El libre de les dones" dient: "... o mualsnera d'una balesta de tro qui despara ab tota la sua viguor ..." o Antoni Canals (1352-1419), en "Scala de contemplació" que parlarà d'una "nau que corre a port ab Totes els nivells plenes o manera d'una ballesta de tro ..."

Però els components de la pólvora eren coneguts prèviament al seu ús militar. Els chinencs, a qui també s'atribueix l'invent de la pólvora, sent que la fórmula més antiga es troba en el llibre "Wu ching tsung" de l'any 1044, ja fabricaven anteriorment una espècie de coets, en canyes de bambú, més destinats a focs artificials que a tàctiques militars. El mateix Roger Bacon, (1214-1294), a qui se li ha atribuït l'invent de la pólvora a Europa, i de qui s'ha dit que segurament obtindria el seu fórmula de traduccions llatines de llibres en àrab, parla al seu llibre "opus Majus", d'un joc de nens, que "permeten en un tub 1 Quantitat de salnitre, forçant amb una petita bala de la mida d'una polzada, i la fan rebentar, produint un soroll semblant al que produeix el tro, i del tub surt una exhalació de foc que sembla un llamp", el que demostra que els components de la pólvora es gastaven per a jocs i festes, prèvia al seu ús militar.

José Fernández Arenas escriu en p 453 de "Art efímer i espai estètic" que "L'alquímia xinesa es va obrir pas cap a occident a través del món àrab ... Els àrabs van fer renéixer a Espanya els focs artificials a totes les festes, fabricant coets, bombes, traques i llums de colors. No hi havia festa popular en què no corregués la pólvora ...". . Juan B. Perales, a "Tradicions espanyoles. València i la seua província", es refereix a la tradició "segons les memòries recentment descobertes dels escriptors aràbic - valencians", de les festes que faci el rei Llop a la ciutat de València, a la seva dona Sobeida i a la seva filla Saida, penedit per haver repudiat a la primera amb motiu de la traïció que li havia fet el seu sogre Ibn Hamusk en 1165. Perales ens parla de "Festes, músiques, Il·luminacions ... una mena de regata nocturna ... amb capritxoses llums de colors". Tot allò va tenir lloc al Túria (precedent de les batalles navals que es van celebrar posteriorment?), i podria ser la primera referència a disparades de castells de focs artificials. Resulta curiós saber que amb motiu d'aquestes festes, el rei Llop, li va regalar a la seva filla Saida el palau "de la Saidia", va dir així "... en memòria de la Mare filla Zaida seva posseïdora ...". La continuïtat de la tradició dels musulmans en l'ús de la pólvora es comprova quan José Fernández Arenas ens explica en el llibre citat, que en acabant de les conquestes cristianes, destacaven especialment els fabricants musulmans de pólvora.

Cap al 1.327, el jurat de la ciutat de València, van prohibir que dins dels murs es disparessin "focs grecs". El nom de "focs grecs", es refereix a un foc llançador en possessió dels grecs, amb una fórmula tradicional i secreta, i que es llançava fonamentalment en lluites navals.

En 1395, es documenta una cita a Vila-real en què es gasta la paraula "polvorera" o pólvora, per a usos festius. Diu: "Item ... per 1 ma de paper d'Exativa que per 1rs jurats ... fon comprada per a ops de fermen diademes para los postols (sic) el dia del Divendres Sant, i per saffra per acolorar els Dites diademes, i per polveres para los trons ... "(AM Vill., núm. 226. Cl. de Pere de Conques, de 1394-1395. Fol. 49 r °). És interessant conèixer que la primera documentació de "pólvora" en castellà és de pràcticament cent anys més tard, en concret de 1475, segons consta en l'CORDE de la RAE.

En 1412, diuen els jurats de la ciutat de València que "Null hom no gos lançar corredors ab polvora i foch per els carreres ..." 1469 parlaven de les pirotècnies dient que "per quant experiencia ha mostrar que els cases en els quals polvora, coets i tronadors es fan i es tinença, stan a gran Perill de pendres foch en aquelles petites ...". La relació entre trons i falles es veu quan a 14 maig 1455 els jurats de la ciutat de València escriuen en "al Molt alt i Molt excellent senyor, el senyor rei de Navar [r] a, lochtinent general del Molt alt senyor rei "i li diuen que amb motiu de l'elecció del papa" Calixto Tercer "" ... forenses FETES Grans falles i alimares ..., ab gran colp de cohets ". En 1571 la presa de la ciutat de Bugia per "Sr. Rei Ferrando", va ser festejada gastant cent lliures d'extraordinari en "cohets, piules, tronadors i fallis per la present ciutat". . Català de Valeriola (1568-1608), en la seva autobiografia, ens parla d'unes festes en "quatre nits de lluminaries i dos dies de bous"

Com hem vist, la llengua catalana té un ric vocabulari relacionat amb la pirotècnia. Ja hem vist referències a "corredors", "coets", "tronadors", "piuletes" ... Coromines registra la paraula "mascle" en relacions pirotècniques en 1451. I de "mascle" ve "masclètà" i "masclètà" De 1.612 es la cita que diu que "a casa el senyor don Christofol Frigola, ller i canonge, es feu un altar ab Molt sumptuosa lluminària i empaliada, musica i masclèts" .. També Coromines documentació coet "volador" procedent de l'any 1459. Joan Esteve, en el "Liber Elegantiarum" ens parla dels "Coets. Fulgura sulphureis stupidas tolluntur in aures. Nec minus ex Altis per lluida culmina temples" i de la preparació d'un castell de focs artificials o artificiosos quan diu: "Aparellen Fochs artificiosos, ço és Fochs grechs en Diverses Magranes amagats"

El vocabulari de la pirotècnia pot ajudar a demostrar el seu origen amb la conquesta del rei Jaume. Analitzant l'etimologia de la paraula "coet", Coromines assenyala el seu origen "mossàrab", és a dir del romanç català, provinent

d'un "codet" diminutiu del llatí "coda" d'on deriva el català coa ", que no de" cua ", en eliminació posterior de la "d" intervocàlica. De "coet", "coets", i encara tenim coets "borratxos" i coets "xiuladors", d'origen i fonètica exclusivament català. La paraula "traca", podria derivar de l'àrab "matraqah" que vol dir "martell", l'ús del qual produeix un so repetitiu com el de la traca, i que es troba evidentment relacionat en el valencià "tracta" o toc de campana: "... acabats els tres Trach, després d'un miserere, van començar a tocar molt spau ... ". Els valencians encenem els trons de la traca per la "metxa ", un cop units els trons pel" estopí ". Si parlem de la " cançó ", o tro més gran que un perilla que es dispara al final d'una traca, comprovem la presència del sufix diminutiu - ella, que sabem que formava part del romanç valencià antic, sent que en el "Takmila" d'Ibn al-Abbar trobem referències a "Vilella ", diminutiu de" vila ". (Veure "Noti sud la localisation du Chateau de Vilella"). Moltes paraules acabades en "- ella", són genuïnes de la llengua catalana com ara "escampella", "morella", "cóm" ..., o les classes de Raïm "negrella" o "ferrandella", o plantes com la "tramella "o la" vidriella "...